

Nove spoznaje o nalazima ranosrednjovjekovnog novca u južnoj Hrvatskoj

Mr. Tomislav ŠEPAROVIĆ, viši kustos
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000, Split, Stjepana Gunjače b.b.

U radu se objavljuju do sada nepoznati podaci o nalazima ranosrednjovjekovnog novca na prostoru južne Hrvatske. Ulomak srebrnog denara Karla Velikog s Bribira čuva se u numizmatičkoj zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, imitacija zlatnog solida Konstantina V. Kopronima i Lava IV. pronađenog na Klisu nalazi se u privatnoj zbirci, dok se o ostavi zlatnika s otoka Maslinovika kod Primoštena, te o pojedinačnim nalazima zlatnih histamena Romana III. Argira raspravlja na temelju arhivskih podataka.

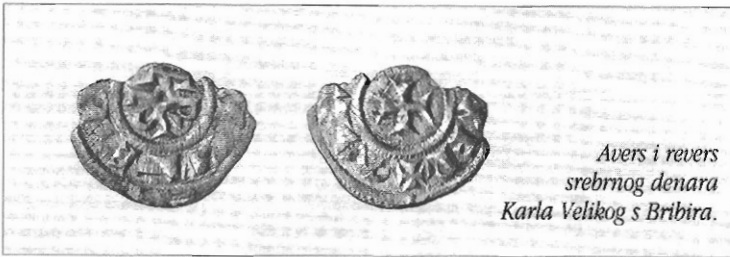
Nalazi novca, pojedinačni ili skupni, spadaju među najvažnije povijesne izvore. Njihovim proučavanjem može se doći do značajnih spoznaja vezanih za gospodarsku, ali i za političku povijest određenih krajeva. Kada je riječ o razdoblju ranog srednjeg vijeka na području južne Hrvatske, veoma je teško govoriti o optjecaju novca s obzirom na tada slabo razvijene robonovčane odnose i relativno malobrojne nalaze. Zato se nameće potreba za izradom numizmatičke topografije koja bi ovo razdoblje i s aspekta nalaza novca što više rasvijetlila. Svrha ovoga rada je da se objavom do sada nepoznatih podataka o nalazima primjeraka franačkog i bizantskog novca upravo tome pridonese. Rad posvećujem dr. Dušanu Duji Jelovini dugogodišnjem ravnatelju Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i zaslužnom istraživaču najranije prošlosti Hrvata.

Novac Karla Velikog s Bribira

¹ Ne zna se kojom prilikom je ovaj novac dospio u Muzej i kakve su mu okolnosti nalaza. Može se pretpostaviti da je pronađen izvan arheološkog konteksta jer je zajedno s venecijanskim bakrenim novcem bio pohranjen u vrećicu na kojoj je pisalo: Bribir bez ikakvih drugih podataka.

² Novac je upisan u numizmatički inventar Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika pod brojem 2500.

Proučavajući numizmatičku zbirku Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, među istrošenim i oštećenim novcem, naišao sam na jedan teško čitljiv srebrni ulomak koji je nosio oznaku Bribir¹. Nakon njegova čišćenja ne malo sam se iznenadio kada sam shvatio da je riječ o, na našim prostorima, veoma rijetkom denaru kovanom u doba Karla Velikog. Od novca je sačuvano otprilike nešto više od polovine. Njegova težina je 0,61 g, promjer 15 x 19 mm, a položaj kalupa 10². Središnji prikaz na aversu je križ razdvojenih krajeva unutar kružnice. Uokolo je vidljiv ostatak legende od koje je sačuvan početak s prvim slovima Karlova imena, te njezin kraj. Slova na vrhu razdvaja križ sličan onome u središnjem prikazu. Legenda nadopunjena glasi: CAR[LVS RE]X FR(ancorum). Središnji prikaz reversa je monogram Karla Velikog, također unutar kružnice, sastavljen od slova njegova imena. U

Avers i revers
srebrnog denara
Karla Velikog s Bribira.

rubnom polju vidljiv je križ i početak legende koja se može nadopuniti kao MEDIOL(anum) što označava kovnicu (današnji Milano) iz koje je novac emitiran³.

Srebrni denari činili su osnovu karolinškog novčanog sustava koji su Karolinzi preuzeli od Merovinga⁴. Njihova težina pojedinačno je iznosila 32 zrna žita, odnosno oko 1,75 gr.⁵ Karolinzi uvode državni monopol nad kovanjem novca s jedinstvenim sustavom težine i tipologijom ograničenom na četiri glavna prikaza na reversu: monogram, svetište, križ, te natpis koji se može sastojati od jednog ili više redaka⁶. Iako rijetko, treba reći da se u doba Karla Velikog i Ludovika Pobožnog za potrebe Italije kuju zlatni solidi i tremisi po uzoru na langobardski novac⁷.

Denar Karla Velikog s Bribira spada u tip novca koji karakterizira kombinacija prikaza avers križ, revers monogram ili obrnuto. Ovakve denare emitiraju franačke kovnice zapadno od Alpa kao i one u sjevernoj Italiji u razdoblju od 793. do 812. godine⁸. Glavne sjevernoitalske kovnice bile su u to vrijeme u Milanu, Paviji i Trevizu, a uz oznaku kovnice prepoznajemo ih i po karakterističnom uglatom C koji se umjesto slova K nalazi u monogramu⁹. Za ovakve se monograme smatra da su nešto mladi. Rijetki denari ovoga tipa emitirali su se također iz kovnica u gradovima Lucca¹⁰, Pisa¹¹ te Ravenna¹². Na području Italije djelovale su još karolinške kovnice u Veneciji¹³, Rimu¹⁴ te vrlo kratko vrijeme u Parmi¹⁵. Jedan tip karolinškog denara neki pripisuju kovnici u gradu Sieni¹⁶.

Kao što je već rečeno, nalazi karolinškog novca na istočnoj jadranskoj obali veoma su rijetki. S užeg prostora južne Hrvatske do sada je bio poznat samo nalaz denara Lotara I. iz groba 62 na Ždrijacu u Ninu¹⁷. Ovaj primjerak vjerojatno je emitiran iz kovnice u Mediolanu na što sugerira tip reversa na kojemu je prikaz hrama u kombinaciji s legendom *Xristiana religio*. S obzirom na okolnosti nalaza ovaj je denar jamačno predstavljao obol čije je polaganje u grobove osobito često u razdoblju još uvijek jakih poganskih utjecaja. Nešto mladi je primjerak koji potječe iz mjesta Rose kod Herceg Novog. Sudeći po staroj fotografiji ovdje je riječ o tzv. anonimnom denaru kovanom poslije sredine 9. stoljeća i to najvjerojatnije u Veneciji¹⁸.

Iz Istre su do sada bila poznata samo dva primjerka karolinškog novca što donekle začuđuje s obzirom na to što je ovaj poluotok zajedno s Furlanijom bio u sastavu Akvilejske marke, tj. direktno pod franačkom upravom. Nama je svakako najzanimljiviji onaj iz brijunskog kastruma koji se čuva u Arheološkom muzeju u Puli, budući da predstavlja tip identičan

³ *Corpus Nummorum Italicorum* (dalje CNI), V, str. 5-6, T. 1/4.

⁴ P. KOS, *Leksikon antičke numizmatike* /Priredio Ž. Demo/. Zagreb, 1998, str. 172.

⁵ PH. GRIERSON - M. BLACKBURN, *Medieval European Coinage*. Cambridge, 1986, str. 194.

⁶ P. KOS, nav. dj., str. 172.

⁷ ISTI, str. 172.

⁸ PH. GRIERSON - M. BLACKBURN, nav. dj., str. 199.

⁹ ISTI, str. 524.

¹⁰ CNI XI, str. 60, T. IV/18.

¹¹ CNI XI, str. 286, T. XVIII/4.

¹² Rijetke srebrne denare emitirane iz kovnice u ovome gradu karakterizira monogram oblikovan grčkim slovima, te legenda CARLUS REX FR(ancorum) ET LAN(gobardorum) AC PAT(ricius) ROM(anorum). Kuje ih nadbiskup Leon oko 770. godine. O tome pobliže vidi u: PH. GRIERSON - M. BLACKBURN, nav. dj., str. 199, 202. CNI X, str. 681, T. XLIII/17.

¹³ Karolinška kovnica djeluje od Ludovika I. (814-840). O tome vidi u: CNI VII, 2; N. PAPADOPOLI, *Le monete di Venezia*. Venezia, 1893, str. 41-44.

¹⁴ CNI XV, str. 64, 65, T. IV/4,5. Papa Leon III. kuje srebrne denare s Karlovim imenom u legendi.

¹⁵ CNI IX, str. 395, T. XXVI 21-24.

¹⁶ CNI XI, str. 349, T. XXII/10.

¹⁷ J. BELOŠEVIĆ, *Materijalna kultura Hrvata od VII do IX stoljeća*. Zagreb, 1980, str. 131, T. XXXVII/9, 9a. *Hrvati i Karolinzi. Katalog*. Split, 2000, str. 295. Nedavno je na lokalitetu Sv. Martin u Lepurima pronađen karolinški novac, no njegova se objava tek očekuje.

¹⁸ Ovu tvrdnju treba uzeti s oprezom jer je fotografija mutna, te se novac slabo razaznaje. Moguće je da je riječ o tipu novca s legendom D S CVNSERVA ROMANO IMP i prikazom hrama na aversu, te legendom XPE SALVA VENECIAS na reversu. Po Papadopoliu ovi denari kovani su u razdoblju 855.-880. godine. O tome vidi u: N. PAPADOPOLI, nav. dj., 22, 23, 49, 50, T. III/2-7. O okolnostima nalaza vidi u: T. BURIĆ, Istočnojadranske Sklavinije i Franci u svjetlu arheoloških

nalaza, *Starohrvatska spomenička baština. Radanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*. Zagreb, 1996, str. 141.

¹⁹ B. MARUŠIĆ, Še o istarski Kisi (Cissa) in kesenskem škofu (episcopus Cessensis), *Arheološki vestnik*, 41, Ljubljana, 1990, T. 5/4a, 4b. - ISTI, *Istra i sjevernojadranski prostor u ranom srednjem vijeku*, Pula, 1995, str. 73. - *Hrvati i Karolinzi*, vol. I, str. 28, 29.

²⁰ B. MARUŠIĆ, Langobardski i staroslavenski grobovi na Brešcu i kod Malih Vrata ispod Buzeta u Istri, *Arheološki radovi i rasprave* 2, Zagreb, 1962.

²¹ V. DELONGA, Numizmatika, u: *Bribir u srednjem vijeku* (Katalog izložbe). Split, 1987, str. 107-112. - ISTA, Numizmatika u: *Bribir u srednjem vijeku* (Katalog, 3. izdanje). Split, 1996, str. 79-84.

primjerku s Bribira¹⁹. Drugi primjerak je grobni nalaz novca Lotara I. sa starohrvatskog groblja kod Malih Vrata u blizini Buzeta.²⁰ Ovaj denar danas na žalost nije sačuvan, ali prema arhivskim podacima riječ je o tipu kovanom u kovnici grada Pavije, što znači da se razlikovao od primjerka sa Ždrijaca.

O opticaju novca na Bribiru u dva navrata je pisala V. Delonga²¹. U svom radu iz 1996. godine ona se osvrće i na razdoblje ranog srednjeg vijeka budući da je u međuvremenu došlo do novih saznanja vezanih za otkriće zlatnog solida Konstantina V. Koprornima i sina mu Lava IV., te također bizantskog anonimnog folisa iz kraja 10. ili 11. stoljeća. S obzirom na malobrojnost nalaza autorica s pravom konstatira da je ovo razdoblje nedovoljno rasvijetljeno numizmatičkim izvorima, pa stoga nije ni moguće izvlačiti neke čvršće zaključke. No, tim više je otkriće denara Karla Velikog značajno jer barem malo upotpunjava sliku optjecaja novca na ovom važnom starohrvatskom lokalitetu u ranom srednjem vijeku. On ne samo da svjedoči o doticajima Hrvata s Francima početkom 9. stoljeća nego predstavlja i potvrdu izuzetne važnosti Bribira kao jednog od centara ranosrednjovjekovne Hrvatske države.

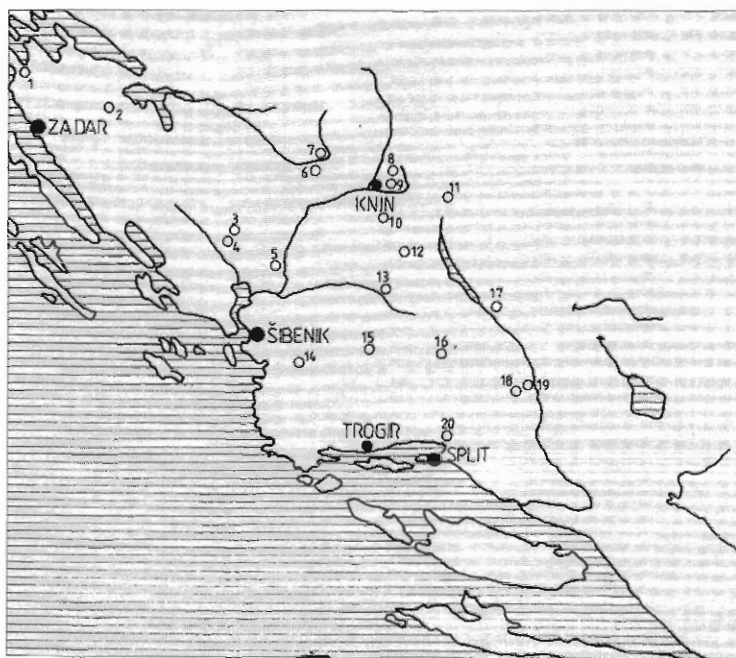
Nalazi novca bizantskog cara Konstantina V. Koprornima

Godine 1990. slučajno je na zemljanoj stazi ispod kliške tvrđave pronađen bizantski novac iz doba vladavine cara

Avers i revers novca Konstantina V. Koprornima i Lava IV. nadenog na Klisu.

Nalazi novca Konstantina V. Koprornima i Lava IV. u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji 1. Nin, 2. Islam Latinski, 3. Bribir, 4. Piramatovci, 5. Dubrava, 6. Mokro Polje, 7. Prevljes, 8. Vrpolje, 9. Topolje, 10. Biskupija, 11. Cetina (Glavaš), 12. Štikovo, 13. Gradac, 14. Danilo Gornje, 15. Gornje Utoje, 16. Auč, 17. Bajagić, 18. Gardun, 19. Trilj, 20. Klis.

Konstantina V. Kopronima (vidi crtež)²². Novac je imitacija zlatnog solida, dakle, izrađen je od neplemenite kovine, čija je površina bila presvučena zlatnim premazom koji je danas tek mjestimice vidljiv. Njegova težina je 3,09 g., promjer 20 mm, a položaj kalupa 6. Avers novca sadrži prikaz poprsja Konstantina V. i njegova sina Lava IV. en face. Oboje su odjeveni u hlamidu i nose stemu. Iznad njihovih glava je križ. Zbog obrezanosti novca legenda aversa nije vidljiva, a inače su u njoj sadržana imena ovih suvladara. Na reversu je poprsje Lava III., oca Konstantina V., en face odjevenog u loros sa stemom i križem u desnoj ruci. Oko prikaza je legenda G NOL eONPAM. Po svojim osobinama novac pripada tipu koji se kovao u kovnici grada Sirakuze osobito aktivnoj u drugoj polovini osmog stoljeća²³. Ovakvi primjerci emitirani su od 760. godine do Kopronimove smrti 775. godine²⁴.

Istom tipu jamačno pripada i još jedan do sada nepoznati primjerak novca spomenut u bilježnici primitaka i izdataka koju je za Hrvatsko starinarsko društvo nakon umirovljenja vodio fra Lujo Marun. Tu se govori o otkupu Kopronimovog zlatnika pronađenog u Mokrom Polju kod Knina. Kao točno mjesto nalaza navodi se Ratna gromila na položaju Čuker²⁵.

Muzeji u Dalmaciji čuvaju brojne primjerke Kopronimovih zlatnika ovoga tipa, no na žalost, za većinu nisu poznati podaci o mjestu ili okolnostima nalaza²⁶. Najpoznatiji lokalitet na kojemu su pronađeni svakako je Biskupija kod Knina. Tu su na položaju Crkvena u grobovima južno od ranosrednjovjekovne crkve Sv. Marije, uz brojne grobne priloge, pronađeni Kopronimovi zlatnici u funkciji obola. Sa istog lokaliteta potječe i jedan primjerak pronađen u ljeto 2000. godine za vrijeme revizijskih istraživanja, ali izvan arheološkog konteksta. Treba pretpostaviti da i on potječe iz nekog od grobova. Svi spomenuti biskupijski primjerci čuvaju se u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika²⁷. U istom Muzeju nalazi se još jedan Kopronimov solid za koji su poznate okolnosti nalaza, a pronađen je na jugozapadnoj strani Bribirske glavice za arheoloških istraživanja 1980. godine²⁸. U Arheološkom muzeju u Splitu čuvaju se četiri Kopronimova zlatnika s poznatim mjestom nalaza. Jedan je dio čuvenog zlatnog nakita hrvatske odličnice iz Trilja²⁹, drugi potječe iz Bajagića kod Sinja³⁰, treći je pronađen u Muću³¹, dok je četvrti, poput kliškog primjerka imitacija, pronađen na Gardunu³². Navodno se u privatnom vlasništvu u Sinju nalaze još neki primjerci ovakvog novca koji potječu iz Bajagića³³. U Županijskom muzeju u Šibeniku čuva se Kopronimov zlatnik otkriven za vrijeme istraživanja starohrvatskog groblja u Dubravicama kod Skradina³⁴. Ovaj je primjerak, poput onih u Biskupiji, pronađen *in situ* u grobu gdje je bio položen kao obol. Sa šibenskog je područja, točnije iz Danila, još jedan primjerak novca ovoga cara pronađen 60-tih godina prošlog stoljeća³⁵. Jedini primjerak Kopronimovog zlatnika iz Arheološkog muzeja u Zadru s poznatim podacima o mjestu nalaza potječe iz Nina³⁶. No, u staroj inventarnoj knjizi ovoga Muzeja, u kojoj su popisani nalazi između 1898. i 1927. godine, pod kataloškim brojem 333 nalazi se novac koji po opisu odgovara Kopronimovom

²² Novac je pronašao gospodin Bojan Pešl iz Splita kojemu zahvaljujem što mi je omogućio njegovu objavu. Na izrađenom crtežu zahvaljujem kolegici Silvani Juraga.

²³ C. MORRISSON, *Catalogue des Monnaies Byzantines de la Bibliothèque Nationale*. Paris, 1970, str. 471. Kovnica u Sirakuzi osnovana je za cara Mauricija Tiberija, a djelovala je do 878. godine kada ovaj grad zauzimaju Arapi.

²⁴ Ovaj tip novca kovan je u vrijeme suvladavine Konstantina V. Kopronima i njegova sina Lava IV. Kopronim je proglasio Lava IV. augustom, odnosno uzeo ga za suvladara još 751. godine kad je ovaj bio dvogodišnji dječak. Datacija je određena u zadnju trećinu Kopronimove vladavine po prikazu Lava IV. kao mladića.

²⁵ Bilježnica primitaka i izdataka pod nadnevkom 24. 12. 1932. Plaćeno 110 dinara.

²⁶ Muzej hrvatskih arheoloških spomenika posjeduje ukupno 22 primjerka, Arheološki muzej u Splitu 48 primjeraka, Arheološki muzej Zadar 2 primjerka, Županijski muzej Šibenik 1 primjerak. U Gradskom muzeju Makarska čuva se probušeni Kopronimov zlatnik ovoga tipa koji je naknadno upotrebljen kao nakit - privjesak na narodnoj nošnji.

²⁷ V. DELONGA, Bizantski novac u zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, *Starohrv. Prosuj.*, ser., 3, 11/1981, str. 201-228.

²⁸ V. DELONGA, Bribir (1996)..., str. 79.

²⁹ IJ. KARAMAN, Zlatni nalaz na Trilju nedaleko Sinja, *Vjesn. Dalm.*, 44/1921.

³⁰ A. MILOŠEVIĆ, Novi ranosrednjovjekovni grobni nalazi iz Cetinske krajine, *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka*, Izdanja HAD-a 8, 1984. str. 185.

³¹ AMS inv. br. 863. Pronađen 1937. godine.

³² AMS inv. br. 917. Pronađen 1890. godine. Radi usporedbe s kliškim primjerkom navodimo ovdje njegovu težinu koja iznosi 2,23 gr. (podatak V. Delonga).

³³ Podatak A. Milošević.

³⁴ Z. GUNJAČA, Dubravice kod Skradina ranosrednjovjekovno groblje,

Arheološki pregled 28 (1987.), Ljubljana, 1989, str. 149, sl. 3.

³⁵ Novac je slučajni nalaz u nasipu na predjelu Šematorij. Kopronimu ga je pripisao D. Rendić-Miočević koji je tada u Danilu vodio istraživanja. Na ovom kao i na ostalim dragocjenim podacima vezanim za problematiku Kopronimovih solida zahvaljujem prof. M. Šmalcelj.

³⁶ J. BELOŠEVIĆ, Crkva sv. Križa, Nin - ranosrednjovjekovna crkva s nekropolom, *Arheološki pregled*, 11/1969, str. 210. - ISTI, *Materijalna kultura...*, str. 130, 131. Novac je pronađen u grobu 140 u pokojnikovoj šaci.

³⁷ Ž. DEMO, Novac germanskih vladara druge pol. 5. do u drugu pol. 6. st. u numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu, *Arheološki vestnik*, 32/1981, str. 47.

³⁸ R. JURIĆ, Srednjovjekovni novac na zadarskom području u: *Dvadeset stoljeća upotrebe novca na zadarskom području* (Katalog izložbe), Zadar, 1987, str. 65, 66.

³⁹ L. MARUN, *Starinarski dnevnik*. Split, 1998, str. 94, 104, 111, 126, 221, 247.

⁴⁰ ISTI, str. 103, 128. Marun spominje na ovim mjestima ostrižene odnosno istrižene zlatnike što ukazuje na mogućnost da je upravo riječ o inače često obrezivanom novcu Konstantina V. Kopronima i Lava I. Štoviše, pišući o nalazu iz Tepljuha, Marun tvrdi da je riječ o bizantskom novcu pri čemu navodi i početak careva imena - Konstan... Kao točno mjesto nalaza ovoga primjerka spominje oranicu Miloša Paklara pod Petrovcem.

⁴¹ V. DELONGA, *Bizantski novac...*, str. 205-206.

⁴² Magistarski rad Maje Petrinec o starohrvatskim grobljima u Biskupiji kod Knina dostupan je na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta i u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Kolegici Petrinec zahvaljujem na dragocjenim podacima vezanim za ovu temu.

⁴³ LJ. KARAMAN, Spomenici u Dalmaciji u doba hrvatske narodne dinastije i vlast Bizanta na istočnom Jadranu u to doba, *Šišićev zbornik*. Zagreb, 1929, str. 183.

⁴⁴ Z. VINSKI, Oružje na području starohrvatske države do godine 1000,

solidu sirakuške kovnice. Novac je nabavljen za Muzej 1903. godine, a kao mjesto nalaza navodi se Islam Latinski³⁷. Nažalost, ovaj zlatnik podijelio je sudbinu ostalog novca iz ove nekoć ogromne zbirke koja je dijelom nestala u bombardiranju, a dijelom otuđena od talijanske vojske za vrijeme Drugog svjetskog rata³⁸.

Prema podacima iz *Starinarskih dnevnika* Luje Maruna, osim poznatih nalaza u Biskupiji, Kopronimovi zlatnici spominju se još na devet mjesta. To su Prevjes, Topolje i Vrpolje (Lug, Brgeljuša) kod Knina, zatim Gradac (Rogovuša) kod Drniša, Gornji Utor kod Unešića, Dubravice i Piramatovci kod Skradina, Štikovo (vinogradi) na Svilaji, te na nepoznatom položaju na Dinari kod zaseoka Glavaš iznad izvora Cetine³⁹. Moguće je da se neki od navedenih primjeraka kriju među onima koji su u inventar Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika uneseni bez podataka o mjestu nalaza. Recimo i to da Marun spominje nalaze bizantskih zlatnika koji bi mogli pripadati vremenu Konstantina V. Kopronima i u Tepljuhu, te Oklaju kod Drniša⁴⁰.

Brojna zastupljenost Kopronimovih zlatnih solida u međurječju rijeka Zrmanje i Cetine, vrijeme i razlog njihova dospijanja u ove krajeve, te njihova funkcija kao obola, osobito povezano uz dataciju spomenutih grobova u Biskupiji, odavno su predmet rasprava u stručnoj i znanstvenoj literaturi. Sva poznata mišljenja i teorije koje se tiču ove problematike sabrala je V. Delonga⁴¹, a u novije vrijeme i M. Petrinec u svom još neobjavljenom magistarskom radu, te ćemo ih ovdje tek ukratko ponoviti⁴². Lj. Karamanu⁴³ i Z. Vinskom⁴⁴, ovi su zlatnici poslužili kao argument za približnu dataciju biskupijskih grobova južno od bazilike u kraj 8. stoljeća. Da oni imaju datacijsku vrijednost smatrala je i U. Giesler koja je po njima ove grobove datirala u zadnju trećinu 8. stoljeća⁴⁵. Vinski je kasnije korigirao svoje mišljenje podižući dataciju nekih grobova čak do sredine 9. stoljeća⁴⁶. Pri tom je prihvatio teoriju J. Wenera koji je smatrao da Kopronimovi zlatnici potječu iz nekakvog obiteljskog blaga do kojega je na nepoznat način došao vladajući sloj Hrvata stavljajući ih u grobove tijekom cijelog 9. stoljeća, te da stoga oni nemaju nikakvu datacijsku vrijednost⁴⁷. Ovakvu interpretaciju prihvatila je i P. Korošec koja je u raspravi o zlatnom nakitu iz Trilja ovaj značajni nalaz pripisala nekoj moravskoj odličnici i datirala ga u drugu polovinu 9. stoljeća⁴⁸. Zanimljiv prijedlog povezan uz razriješene ove problematike iznijela je V. Delonga na znanstvenom skupu Arheologija Sinjskog polja održanom 1994. godine. Ona ostavlja mogućnost da Kopronimovi zlatnici potječu iz franačkih zalih stvorenih putem bizantskih misija na franački dvor, ali i sukcesivnom pljačkom u višegodišnjem ratu vođenom u Panoniji s Avarima. Na istočnojadranske prostore ova bi poznata i kvalitetna bizantska valuta dospjela kao podrška pograničnoj hrvatskoj Sklaviniji u globalnom franačkom sučeljavanju s Bizantom⁴⁹. Što se datacijske vrijednosti ovog novca tiče autorica je još prije istakla da ga treba uzeti samo kao grubi *terminus post quem*⁵⁰. U novije vrijeme o Kopronimovim zlatnicima raspravljao je i A. Milošević prigodom izložbe *Hrvati i Karolinzi*. On se pita nisu li možda ovi zlatnici dospjeli u

posjed vladajućeg sloja Hrvata za vrijeme kratkotrajnog zauzimanja bizantskih gradova u Dalmaciji od strane Franaka 803. godine⁵¹.

Odgovore na pitanja vremena i razloga dospjeća ovakvih novaca u Dalmaciju svakako treba potražiti u kontekstu općih političkih prilika u kojima se našla istočna obala Jadrana u drugoj polovini osmog stoljeća. U to doba u Dalmaciji žive gradovi koji su pod bizantskom vlašću, dok njihovo zaleđe nastavaju različite slavenske skupine organizirane u rodove, koje se u ove krajeve postupno doseljavaju od prve polovine 7. stoljeća. Među njima na prostoru srednje i sjeverne Dalmacije dominiraju Hrvati koji će u prvoj polovini 9. stoljeća ovdje formirati vlastitu državu. Moguće je da je u jednom trenutku došlo do snažne krize u odnosima između dalmatinskih gradova i Hrvata u zaleđu kojima su ovi gradovi bili prisiljeni ustupiti veću količinu zlatnog novca kao tribut i zalag svoje sigurnosti. Ovome u prilog govori činjenica da se radi o velikoj količini novca istoga tipa kovanog u samo jednoj, sirakuškoj kovnici, mada u isto vrijeme djeluju i kovnice u Konstantinopolu i u Rimu⁵². Tim više imamo razloga vjerovati da se ustupanje ovog novca Hrvatima moralo dogoditi baš za vladavine Konstantina V. Kopronima i njegova sina Lava IV., a najkasnije tijekom osamdesetih godina osmog stoljeća. Izvjesno je da nakon 768. godine i dolaska Karla Velikog na franačko prijestolje, franačka država sve više jača, a ima veoma jak utjecaj u jadranskim sklavinijama. Oslabljeni gradovi u strahu od sve snažnijih došljaka očito potpomognutih Francima čiji su misionari u to vrijeme razvili živu djelatnost na ovim prostorima, što je uostalom i arheološki potvrđeno⁵³, bivaju prisiljeni ustupiti veću količinu zlatnog novca vladajućem sloju Hrvata kako bi se time osigurali od eventualnih napada. Možda se to dogodilo u vrijeme pobune protiv franačke vlasti u Italiji potpomognute od Bizanta koji je zlatnicima želio osigurati dalmatinske gradove u slučaju da se bude morao ozbiljnije angažirati na strani pobunjenika⁵⁴. Tome u prilog govori i činjenica da su ovi gradovi nakon pada Ravenskog egzarhata 751. godine ostali malobrojna bizantska uporišta na Jadraniu, te ih je Carstvo svakako imalo interesa braniti⁵⁵. Bez obzira kakvo objašnjenje prihvatili, činjenica je da je vladajući sloj Hrvata, koji nisu poznavali robonovčanu privredu i koji su tek bili u fazi pokrštavanja, koristio u rasponu od nekoliko desetljeća dobivene zlatnike isključivo kao dragocjenost. Dio ovog novca je zajedno s mnogim drugim predmetima bio polagan u grobove, a dio je vjerojatno pretopljen u nakit.

Zanimljivo je da su nalazi Kopronimovih zlatnika uz samu obalu i u njejoj neposrednoj blizini veoma rijetki. Zapravo, to je samo jedan jedini primjerak - onaj iz Nina. Međutim, uzimajući u obzir područje djelovanja Arheološkog muzeja u Splitu u kojem se čuva najveći broj ovog novca, mada bez podataka o mjestu i okolnostima nalaza, možemo zaključiti da su i starješine hrvatskih rodova u splitskoj okolici došle u posjed ovih zlatnika. Utoliko je značajan nalaz Kopronimovog novca na Klisu koji to samo potvrđuje.

I. *Miedzynarodowy Kongres Archeologii Slowianskiej*, Warszawa, (1965) 1970, str. 138.

⁴⁵ U. GIESLER, Datierung und Herleitung der vogelförmig Riemenzungen, Ein Beitrag zur Archäologie der frühen Karolingerzeit, *Studien zur vor und frühgeschichte Archäologie (Festschrift für J. Werner)* 2, München, 1974, str. 532.

⁴⁶ Z. VINSKI, O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji, *Starohrv. Prosvj.*, ser., 3, sv. 11/1981, 22.

⁴⁷ J. WERNER, Zur Zeitstellung der altkroatischen Grabfunde von Biskupija - Crkvina (Marienkirche), *Schild von Steier*, 15-16, Graz, 1978-1979, str. 228.

⁴⁸ P. KOROŠEC, Kronološka i kulturna ocjena triljskog nalaza, *Starohrv. Prosvj.*, ser., 3, sv. 21/1991, str. 87-96.

⁴⁹ Rad pod naslovom Bizantski novac na širem području Sinjskog polja, na žalost, nije objavljen. Autorici V. Delonga zahvaljujem što mi je ljubazno stavila svoj rukopis na raspolaganje.

⁵⁰ V. DELONGA, Bizantski novac..., str. 207.

⁵¹ A. MILOŠEVIĆ, Karolinški utjecaji u kneževini Hrvatskoj u svjetlu arheoloških nalaza u: *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela*. Split, 2000, str. 119.

⁵² Kovnica u Sirakuzi emitira u isto vrijeme i zlatne semise s prikazom Lava III. i Konstantina V. O tome vidi u: C. MORRISSON, nav. dj., str. 471.

⁵³ T. BURIC, nav. dj., str. 139-141. - A. MILOŠEVIĆ, Karolinški utjecaji..., str. 110-114.

⁵⁴ Ustanak je 775. godine potaknuo Adalgis, sin langobardskog kralja Deziderija, nakon što se pred Francima sklonio na bizantski dvor. Općenito o političkim prilikama na ovim prostorima u drugoj polovini 8. i početkom 9. stoljeća vidi u: I. GOLDSTEIN, *Bizant na Jadraniu*. Zagreb, 1992.

⁵⁵ U to je doba u vlasti Bizanta na Jadraniu ostalo još samo područje Venecije, ako izuzmemo Otranto koji se nalazi posve na jugu, te Gallipoli koji je na obali Tarantskog zaljeva.

*Skupni nalaz bizantskih
zlatnika s otoka
Maslinovika i pojedinačni
nalazi zlatnih histamena
cara Romana III. Argira*

Do podatka o jednom starom, ali do sada nepoznatom skupnom nalazu bizantskih zlatnika došao je Mate Zekan proučavajući dokumente iz arhiva Viktora Živića nekadašnjeg djelatnika Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika⁵⁶. Riječ je zapravo o pismu don Mate Klarića Viktoru Živiću od 7. rujna. 1932. godine u kojem stoji da je izvjesna Bona Bakotić pred četrdesetak godina, znači krajem 19. stoljeća, na otoku Maslinoviku pronašla 70 zlatnih romanata⁵⁷. Otok Maslinovik se nalazi u blizini Primoštena i nenastanjen je, no zemlja se na njemu dugo obrađivala. Kakva je daljnja sudbina pronađenog novca nije poznato. Riječ je očigledno o skupnom nalazu odnosno ostavi zlatnih histamena bizantskog cara Romana III. Argira, koji su inače zastupljeni u velikom broju na nalazištima južne Hrvatske i zapadne Hercegovine⁵⁸. Ne treba sasvim isključiti ni mogućnost da je ovaj nalaz sadržavao i zlatnike drugih careva s kraja 10. do u drugu polovinu 11. stoljeća. Na to upućuje od ranije poznati skupni nalaz bizantskog novca iz Mataka kod Nina koji je uz primjerak zlatne nomizme histamenon Romana III.

*Zlatnik Romana III. Argira naden na
brdu Spas u Kninu.*

⁵⁶ Viktor Živić zaposlen u Muzeju HAS (onda u Kninu) od 1. ožujka 1929. do 1. travnja 1932. godine kada zbog izrazito nacionalnoga opredjeljenja dobija otpust. Od 1. studenoga 1939. godine ponovno je zaposlen u istom Muzeju kao činovnik i fotograf. Dana 1. listopada 1942. godine postavljen je na radno mjesto u Hrvatski državni muzej u Sarajevu. Nakon rata kao tzv. narodni neprijatelj biva zatvaran. Njegov privatni arhiv i korespodencija čuvaju se kod nasljednika u Zagrebu. Kolegi Zekanu zahvaljujem što mi je rezultate do kojih je došao dugotrajnim i strpljivim proučavanjem ovoga arhiva prepustio za objavu.

⁵⁷ Klarić navodi Masliniku.

⁵⁸ Za ovaj skupni nalaz kao i za ostale skupne nalaze zlatnog Argirovog novca može se bez bojazni rabiti termin ostava, budući da je novac bez sumnje namjerno skriven. Jasno je da se ne radi o izgubljenom ili odbačenom novcu.

⁵⁹ I. MIRNIK, O skupnom nalazu bizantskog novca 10.-11. stoljeća iz Mataka kod Nina, *Numizmatičke vijesti*, Zagreb, 1981.

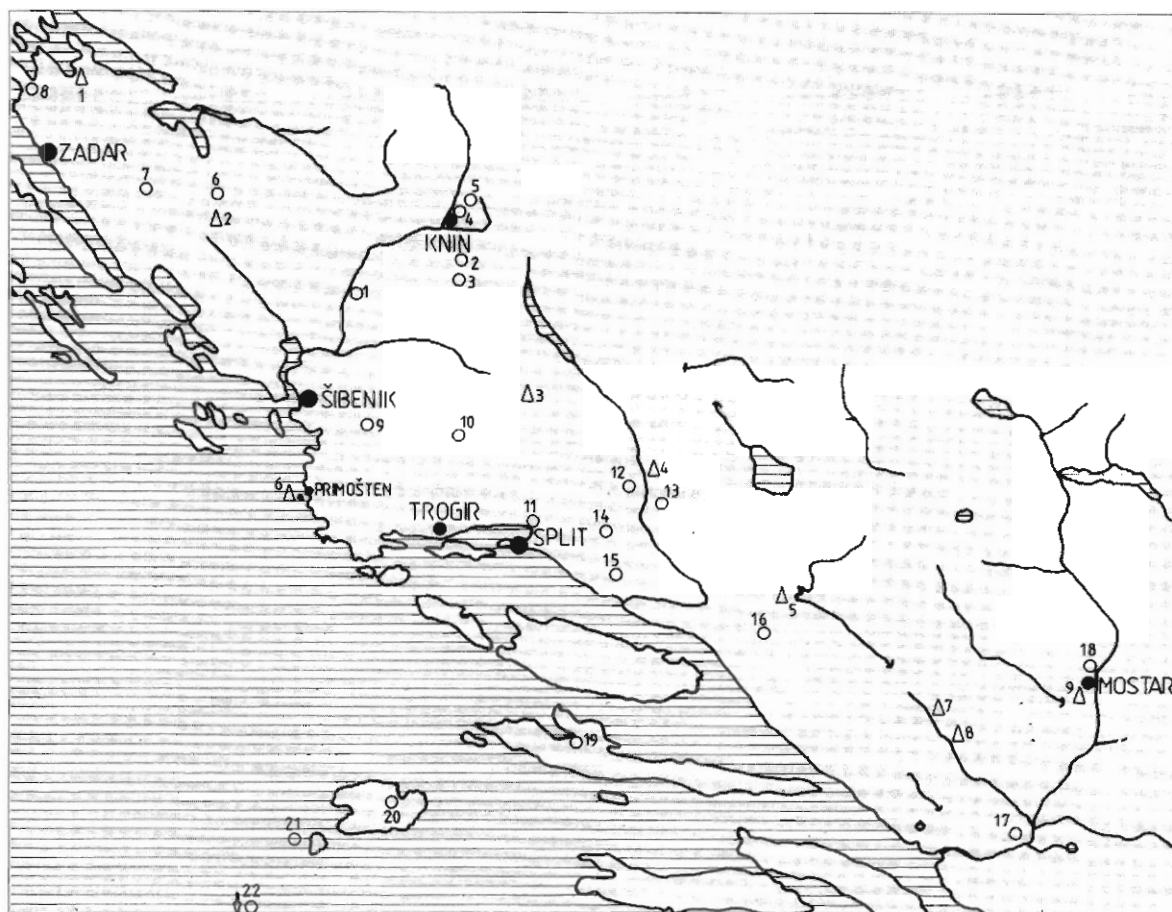
⁶⁰ C. MORRISSON, nav. dj., str. 626, 627.

⁶¹ K. PATSCH, Nahodjaji novaca, *Glasn. Zem. muzeja BiH u Sarajevu*, 12/1900, str. 571, 572.

Argira sadržavao i zlatnike careva u rasponu od Konstantina VII. do Mihaela IV.⁵⁹ No bez sumnje je svakako da su u nalazu s Maslinovika dominirali upravo Argirovi zlatnici budući da su u svim ostalim sličnim nalazima oni zastupljeni u gotovo 100% broju. Na to upućuje i izraz romanati kojim se Klarić služi u pismu, a koji predstavlja izvednicu od osobnog imena cara. Karakteristike ovog novca su: na aversu prikaz Krista odjevenog u tuniku i himation s knjigom Evanđelja kako s desnom rukom blagoslivlja, dok je na reversu scena u kojoj Blažena Djevica kruni cara odjevenog u loros koji završava s različitim brojem točaka⁶⁰.

Iz Dalmacije i Hercegovine do sada je bilo poznato ukupno šest ostava novca Romana III. Argira. Najbrojnija je pronađena 1867. godine u Drežnici pokraj Mostara, a sadržavala je ukupno 300 primjeraka zlatnika u početku krivo pripisanih Romanu II.⁶¹ Ovaj novac bio je sakriven zajedno s komadima zlatnog nakita. Iz Ogorja Gornjeg kod Muća potječe ostava od 28 primjeraka Argirovih zlatnika⁶². Kakva je sudbina ovog novca nije potpuno jasno. Moguće je da se dio novca iz ove ostave nalazi u numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Splitu gdje se vodi pod nepoznatim nalazištem. O ostavi iz Klobuka kod Ljubuškog za koju se pretpostavlja da je sadržavala 56 komada Argirovih histamena pisao je I. Marović⁶³. On donosi točne podatke o okolnostima nalaza, ali i zanimljivu priču o situaciji koja je nastala nakon što se glas o njoj proširio izvan lokalnih granica. Danas su iz ove ostave sačuvana ukupno 23 komada koja se čuvaju u

Arheološkom muzeju u Splitu. Godine 1936. u selu Drum, općina Podbablje kod Imotskog, pronađena je ostava koja je sadržavala dvadesetak komada Argirovih zlatnika. Kao točno mjesto nalaza navodi se položaj Velika Ljut⁶⁴. I ovaj je novac, na žalost, raspršen. Za neke primjerke se zna da se čuvaju u privatnom vlasništvu, a jedan se nalazi u zbirci Franjevačkog samostana u Sinju⁶⁵. U manje skupne nalaze zlatnika Romana III. Argira spadaju ostave iz Jabuke kod Trilja⁶⁶ s 8 primjeraka i Vitine kod Ljubuškog s 9 primjeraka, s tim što vitinska ostava sadrži i primjerak novca carice Teodore⁶⁷.

Na prostoru južne Hrvatske i zapadne Hercegovine zabilježeno je i dosta pojedinačnih nalaza zlatnika ovoga cara⁶⁸. Njima na ovome mjestu pribrajamo još dva do sada nepoznata o kojima podaci postoje u arhivu Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. Jedan potječe iz mjesta Bogatić kod Driša⁶⁹, dok je drugi iz Biskupije kod Knina; kao točno mjesto nalaza navodi se položaj Barice⁷⁰. (Karta 2).

Učestalost nalaza zlatnih histamena Romana III. Argira uz obalu i u zaleđu istočnog Jadrana potaknula je više rasprava. Zanimljivo objašnjenje ovog problema dao je M. Metcalf koje prenosi i V. Delonga⁷¹. On prisustvo velikog broja Argirovih zlatnika na spomenutom prostoru tumači brodolomom nekog broda koji je prevezio zlato za potrebe rata vođenog protiv Bugara od strane cara Mihajla IV. Ovaj dragocjeni teret dospio je u ruke zetskog vladara Stefana Vojislava koji ga je uspio zadržati bez

○ *Pojedinačni nalazi novca Romana III. Argira: 1. Bogatić, 2. Biskupija, 3. Orlic, 4. Knin (Spas), 5. Vrpolje, 6. Brgud, 7. Nađin, 8. Nin, 9. Danilo, 10. Divojevići, 11. Solin, 12. Trilj (Delongina Glavica), 13. Čaporice, 14. Dugopolje, 15. Poljica, 16. Zagvozd, 17. okolica Narone, 18. Mostar, 19. Stari Grad na Hvaru, 20. Vis, 21. Biševo, 22. Palagruža*

* *Nalazi novca cara zabilježeni su još u Ličkom Osiku, Baškoj na Krku, te na nepoznatom nalazištu u južnoj Dalmaciji*

△ *Skupni nalazi bizantskih zlatnika 11-tog stoljeća: 1. Mataci, 2. Lepurj, 3. Ogorje Gornje, 4. Jabuka, 5. Drum, 6. Maslinovik, 7. Klobuk, 8. Vitina, Drežnica.*

⁷⁰ *Ostava zakopana u 12. stoljeću sadržavala je velik broj mađarskog novca (Koloman).*

⁶² F. BULIĆ, Ritrovamenti antichi nel preesistito circolo di Spalato, *Bull. Dalm.* 18/1895, str. 46, 47.

⁶³ I. MAROVIĆ, The Coinage of Romanos III. Argyros in the Archaeological Museum in Split, *Vjesn. Dalm.*, 87-89/1998, str. 309, 310.

⁶⁴ A. UJEVIĆ, *Imotska krajina*. Imotski, 1991, str. 76.

⁶⁵ Prema usmenom priopćenju S. Tonković nedavno je Muzeju u Imotskom ponuđen na otkup Argirov zlatnik koji najvjerojatnije potječe iz ove ostave.

⁶⁶ F. BULIĆ, Un piccolo ripostiglio di monete bizantine, *Bull. Dalm.*, 36-/1913, str. 60.

⁶⁷ K. PATSCH, nav. dj., str. 570.

⁶⁸ O tome: N. JAKŠIĆ, Solidus romanatus na istočnoj jadranskoj obali, *Starobrv. Prosj.*, ser. 3, 12/1982, str. 177. - I. MAROVIĆ, nav. dj., str. 328.

⁶⁹ Primjerak je otkupljen od Marije Balić 28. 07. 1934. godine za 100 dinara. Podatak je preuzet iz bilježnice primitaka i izdataka koju je za Hrvatsko starinarsko društvo nakon umirovljenja vodio Marun.

⁷⁰ Novac je pronađen 1933. godine, a otkupljen 10. 03. 1936. godine. Podatak je iz starog inventara Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.

⁷¹ D. M. METCALF, A Shipwreck on the Dalmatian Coast and some Gold Coins of Romanus III. Argyrus, *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 1960, str. 101-104. - V. DELONGA, Bizantski novac..., str. 203.

⁷² N. JAKŠIĆ, nav. dj., str. 173-184.

⁷³ ISTI, str. 182-183.

⁷⁴ I. MAROVIĆ, nav. dj., str. 305-334.

obzira na prijetnje i vojsku koja je protiv njega poslana. Po Metcalfu je moguće da su zlatnici Romana III. iz Dalmacije činili dio ovoga blaga bez obzira što se spomenuti događaj zbio šest godina nakon Argirove smrti i što se vlast zetskog vladara protezala znatno južnije od područja na kojem su zabilježeni učestali nalazi ovoga novca.

Problematici vezanoj za zlatnike Romana III. Argira posvetio je dosta pažnje i N. Jakšić.⁷² On analizira povijesne izvore koji se odnose na optjecaj novca na istočnom Jadranu u ranom srednjem vijeku, poklanjajući osobitu pažnju upravo jedanaestom stoljeću. Pri tom donosi i statističku sliku zastupljenosti zlatnika bizantskih careva druge polovine 10. i prve polovine 11. stoljeća u muzejskim zbirkama iz koje je vidljivo da su upravo Argirovi zlatnici uvjerljivo najbrojniji. Uz topografski pregled pojedinačnih i skupnih nalaza, Jakšić iznosi pažnje vrijednu teoriju po kojoj se učestalost ovih zlatnika u Dalmaciji može povezati s djelatnošću Grgura Dobronje, koji je za Argirove vladavine dva puta pohodio bizantsku prijestolnicu, pri čemu je od strane cara bio bogato obdaren⁷³. Znakovito je da upravo nakon tih događaja dolazi do snažnijeg napretka u graditeljstvu i likovnom stvaralaštvu unutar samoga grada Zadra.

I. Marović objavljuje zlatnike Romana III. Argira iz numizmatičkog kabineta Arheološkog muzeja u Splitu⁷⁴. Pri tom, osvrćući se na ranije radove i teorije povezane uz njihovu prisutnost na prostoru istočne jadranske obale, dosta pažnje posvećuje osobitostima samoga novca utvrđujući broj kalupa kojih je izdvojio ukupno 39. Uz analizu likovnih prikaza Marović kao posebnu karakteristiku ističe prisutnost urezanih grafita koji se nalaze na većem broju primjeraka, pokušavajući objasniti njihovu svrhu.

Sve u svemu podaci o skupnom nalazu zlatnih romanata s otoka Maslinovika, te oni o do sada nepoznatim pojedinačnim nalazima novca Romana III. Argira, predstavljaju nove potvrde značajnog priliva bizantskog novca na područje istočne jadranske obale u 11. stoljeću. Njihova učestalost nesumnjivo se može dovesti u vezu s općim ekonomskim i kulturnim napretkom kako unutar dalmatinskih gradova pod bizantskom vlašću, tako i na teritoriju hrvatske države u osvit Romanike.

New Insights into the Early-Medieval Coins Discovered in Southern Croatia

Summary

The paper publishes so far unknown information on the early-medieval coins discovered in southern Croatia. A fragment of a silver denarius of Charlemagne of Bribir near Skradin is kept in the numismatic collection of the Croatian Archaeological Monuments Museum of Split, an imitation of golden solidus of Constantine V Copronymus and Leo IV found at Klis is in a private collection, whereas the hoard with coins at the island of Maslinovik near Primošten and some individual finds of golden histamenoi of Romanos III Argyros are being discussed against archive information.

The Charlemagne's denarius belongs to the coin type featured by combinations of cross at the obverse and monogram at the reverse, or the other way round. Such denarii were produced by Frank mints west of the Alps and in the northern Italy, from 793 to 812. Carolingian coins are rarely found at the eastern Adriatic coasts. Only one denarius has been found in the south Croatian territories so far, the one of Lotar I from the Grave no. 62 of Ždrijac in Nin, minted in Mediolanum. Given the circumstances of this find, the denarius was most probably a grave contribution, practiced very often in this period of still strong pagan customs. A somewhat later example comes from Rose near Herceg Novi. This is probably a so called anonymous denarius, mint in the mid 9th century, most probably in Venice. In Istria there are known only two pieces of Carolingian coins, which surprises, having in mind that this peninsula, with Furlania, made part of the Aquileian mark, that is, directly under the Frank administration. To us the most interesting is certainly the one from the Brijuni castrum, kept in the Archaeological Museum of Pula, since it is typologically identical to the one of Bribir. The second piece is the coin of Lotar I, found in a grave of the old-Croatian cemetery at Mala Vrata near Buzet. The discovery of the Charlemagne's denarius at Bribir is important since it, at least a bit, adds to the insight into the money circulation at this important old-Croatian locality in the early Middle Ages. It testifies not only of the contacts that the Croats made with the Franks in the beginning of the 9th century, but also confirms the exceptional importance of Bribir as a centre of the early medieval Croatian state.

The coin of Constantine V Copronymus has been accidentally found near the Klis Fortress. This is an imitation of gold solidus. The obverse depicts the busts of Constantine V and his son Leo IV, en face, whereas the reverse depicts the bust of Leo III, the Constantine's father. By its features, the coin belongs to the coin type mint in the mint of Syracuse, particularly actively in the second half of the 8th century. The period of time when such coins were circulated was from the year 760 till the Copronymus' death in 775. Dalmatian museums keep numerous coins of this type, and their finds are presented in the attached map. Their multitude in the area between the Zrmanja and the Cetina rivers, the time and reasons of their arrival here and their function as grave contributions, especially as related to dating of graves at the important old-Croatian site of Biskupija near Knin, made them topics of sci-

entific discussions over a long period of time. It appears that their presence in the southern Croatia may be explained by the common political situation prevailing in the second half of the 8th century. This is the time following the fall of the exarchate of Ravenna, when Dalmatian towns remained the scarce Byzantine strongholds at the Adriatic, besides Venice, wherefore Byzant tried to secure them by giving large quantities of gold coins to the Croats in their back, for the case that Byzant is to employ militarily against the strengthening Frank state. The Croatian ruling stratum, not familiar with monetary economy and still undergoing Christianisation, for several decades utilised the received gold coins as valuables only. Some of the coins were placed, with other objects, into graves, and some have probably been cast into jewellery.

It is interesting that finds of Copronymus' gold coins by the very coast and in its immediate vicinity are very few. Actually, there is only one piece found - the one of Nin. However, having in mind the area of activities of the Archaeological Museum of Split, that keeps most of these coins, although lacking any information on the place and circumstances of their discovery, it may be concluded that such gold coins came into possession of seniors of the Croatian families in the vicinity of Split. This makes the discovery of the Copronymus' coin at Klis, which confirms this theory, only even more important.

Thanks to the archive data, new information have been obtained on discoveries of golden nomisma histamenoī of the Byzantine emperor Romanos III Agyros. It is about the 70 gold coins discovered on the island of Maslinovik near Primošten, and individual discoveries at Bogetić near Drniš and Biskupija near Knin. In Dalmatia and Herzegovina, six herds containing this emperor's coins are known of, but also numerous individual discoveries that can be seen at the attached map. All of them prove significant inflow of Byzantine money to the eastern Adriatic coast in the 11th century. Their frequency is to be related to the general economic and cultural progress, both in Dalmatian towns under the Byzantine administration and those in the territory of the Croatian state at the eve of the Romanesque style